

Відгук
Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.134
у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка
доктору наук із соціальних комунікацій, професору,
професору кафедри міжнародної журналістики
ЗРАЖЕВСЬКІЙ Ніні Іванівні

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.134

у Київському столичному університеті
імені Бориса Грінченка

доктору наук із соціальних комунікацій, професору,
професору кафедри міжнародної журналістики
ЗРАЖЕВСЬКІЙ Ніні Іванівні

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата наук із соціальних комунікацій,
доцента, завідувача кафедри радіомовлення і телебачення
Львівського національного університету ім. Івана Франка
Дворянин Парасковії Ярославівни
на дисертацію Улибіна Віталія Анатолійовича
«Формування та застосування норм професійної етики журналіста
у роботі з жертвами воєнних злочинів», подану на здобуття ступеня
доктора філософії з галузі знань 06 Журналістика
за спеціальністю 061 Журналістика**

Актуальність теми дисертаційної роботи.

Журналістика війни диктує нові правила. Усталені стандарти, якими роками послуговувались медіа демократичного світу, потребують додаткових тлумачень, а то й – перегляду. Війна Росії проти України суттєво змінила умови роботи медіа, адже необхідність розповідати аудиторії про трагічні події – убивства, обстріли, руйнування, – спонукало їх вивчати нові особливості комунікації і формування контенту. Висвітлення воєнних злочинів, фіксація свідчень постраждалих, робота на деокупованих та окупованих територіях вимагають від журналіста не лише дотримання класичних стандартів достовірності й точності, а й особливої етичної чутливості у спілкуванні з людьми, які пережили травматичний досвід.

Щоденно українським кореспондентам доводиться балансувати між професійним, громадянським і людським чинником при написанні матеріалів про війну, зважати на обмеження державних інституцій задля безпеки держави та її громадян. Залишається відкритим запитання – як адаптувати стандарти журналістської творчості до воєнних умов.

Незважаючи на значний науковий доробок українських учених, фрагментарність теоретичних і практичних питань щодо етичних принципів роботи журналіста зумовлює потребу продовжувати комплексне дослідження стандарту в журналістиці.

Запит суспільства і професійної спільноти на оновлені етичні орієнтири, методичні матеріали та редакційні протоколи роботи з людьми, які постраждали від війни, робить обрану тему вкрай актуальною й своєчасною.

Особливої ваги дослідженню надає й те, що медіа в умовах війни залишаються основною комунікативною ланкою між суспільством і владою, а рівень довіри до них суттєво зріс. Це підвищує відповідальність журналіста та ціну етичної помилки. Звертаючись до проблеми балансу між правом аудиторії на достовірну інформацію та принципом «не нашкодити», дисертант порушує світоглядні питання, актуальні для різних наукових середовищ.

Дисертаційна робота Улибіна Віталія Анатолійовича є системним, комплексним, міждисциплінарним та прикладним дослідженням, що поєднує етико-нормативний аналіз, психологічний підхід і дискурс-аналіз на засадах гуманістичної парадигми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані Віталієм Улибіним у дисертації «Формування та застосування норм професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів», належно аргументовані й свідчать про глибоке розуміння автором як теоретичних засад дослідження, так і його емпірико-прикладного значення.

Основний текст дисертації складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та одного додатка, що відповідає встановленим вимогам до робіт такого рівня. Структура роботи логічна та послідовна: автор провадить своє дослідження від теоретико-методологічного обґрунтування понять (розділ 1) до аналізу професійної етики журналіста в сучасному медіапросторі (розділ 2) і далі – до

емпіричного аналізу діяльності українських медіа в контексті Кодексу етики українського журналіста (розділ 3).

Дисертант чітко окреслив мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, наукову новизну та методологічні підходи, що забезпечило комплексне розв'язання поставлених наукових завдань. Висновки, сформульовані до кожного розділу та в загальних висновках, підкріплені теоретичними, логічними й емпіричними аргументами та узгоджуються з визначеною метою.

Обґрунтованість положень базується на ґрунтовному аналізі джерел, логічній структурі викладу, авторських спостереженнях, результатах контент-аналізу та експертного опитування. Для розв'язання завдань автор застосовує комплекс теоретичних (ретроспективний аналіз, аналіз і синтез, порівняння, узагальнення) та емпіричних методів (контент-аналіз, експертне опитування, метод case study). Заслугує на схвалення поєднання якісних і кількісних підходів до обробки даних опитування – застосування Interpretative Phenomenological Analysis (ІРА), коефіцієнта кореляції r-Пірсона ($p \leq 0,01$), семантичного диференціала та п'ятиступеневої шкали Лайкерта.

Достовірність та наукова новизна одержаних результатів.

Наукові положення дисертаційного дослідження свідчать про безперечний елемент новизни. Дисертант уперше в українському журналістикознавстві дослідив етичні норми журналістської діяльності у роботі з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів в умовах дії воєнного стану (період 2022 – до нині), як окремий напрям професійної етики.

Автор уточнив і обґрунтував трансформацію ролі журналіста – від інформатора до чутливого комунікатора, який взаємодіє з людьми, що зазнали психічної травматизації. На основі теоретичного та емпіричного дослідження доопрацьовано перелік етичних пасток і основних етичних дилем сучасної журналістики: конфлікт між правом на приватність і суспільним інтересом, між оперативністю та достовірністю, між правдою і принципом «не нашкодити».

Особливої практичної цінності дослідженню надає розроблена автором «Модель ухвалення етичного рішення» щодо публікації / не публікації чутливих матеріалів, яка розширює відому модель «скринька Поттера» (Potter Box) та враховує співвідношення суспільної важливості інформації й потенційної шкоди від її оприлюднення. На основі цієї моделі розроблено семиетапний алгоритм проведення інтерв'ю з постраждалими внаслідок воєнних злочинів, свідками та очевидцями кризових подій.

Наукову новизну становлять виявлений розрив між декларованими нормами Кодексу етики українського журналіста та реальною професійною практикою, обґрунтування необхідності розширення чинного Кодексу положеннями щодо психологічної чутливості, травмочутливої комунікації та безпекових аспектів.

Достовірність результатів забезпечена репрезентативною емпіричною базою: контент-аналізом 17 оригінальних матеріалів (кейсів) українських медіа та похідних від них публікацій, а також експертним опитуванням 119 журналістів, які мають досвід роботи в українських медіа в умовах воєнного стану. Наукова новизна та достовірність положень забезпечені належним теоретико-методологічним підґрунтям і коректним науковим аналізом.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження.

Опрацьований та узагальнений автором фактичний матеріал, основні теоретичні положення, висновки й рекомендації мають вагомое практичне значення. Найбільшу прикладну цінність становлять «Модель ухвалення етичного рішення» та семиетапний алгоритм проведення інтерв'ю, які можуть слугувати робочим інструментом для журналістів і редакційних колективів під час підготовки чутливих та травмоорієнтованих матеріалів.

Сформульовані рекомендації щодо переосмислення положень Кодексу етики українського журналіста можуть бути використані органами журналістського самоврядування, зокрема Комісією з журналістської етики, для вдосконалення нормативної бази професії та розроблення редакційних протоколів роботи з жертвами війни.

Результати дослідження можуть бути інтегровані у викладання професійних дисциплін для здобувачів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти зі спеціальності 061 Журналістика, а також у програми підвищення кваліфікації журналістів, тренінги та семінари. Теоретичні узагальнення дисертації становлять підґрунтя для подальших наукових досліджень професійної етики журналіста в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, а також для документування й фіксації воєнних злочинів.

Повнота викладених наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях.

Дисертацію виконано відповідно до наукових тем кафедри журналістики та нових медіа Факультету журналістики Київського столичного університету імені Бориса Грінченка «Медіазнавчі студії в науковому та освітньому дискурсах» (2019-2024 рр., реєстраційний номер 012U000064) та «Новітні технології в журналістських практиках: європейські стандарти впровадження» (2025-2030 рр., реєстраційний номер 0125U002415).

Основні наукові положення й висновки належним чином відображено в 10 наукових публікаціях, із них три статті – у наукових фахових виданнях України (категорія Б), шість – тези доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, одна стаття – у збірнику наукових праць, що додатково висвітлює результати дисертації. Тематика публікацій охоплює проблематику всіх розділів дисертаційної роботи.

Результати дисертаційного дослідження апробовано на достатній кількості наукових заходів – 8 науково-практичних конференціях різного

рівня (міжнародних, всеукраїнських із міжнародною участю та всеукраїнських), а також обговорено на засіданнях кафедри журналістики та нових медіа й щорічних звітних науково-практичних конференціях аспірантів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (2022-2026 рр.).

Відповідність дисертації встановленим вимогам.

Дисертація Улибіна Віталія Анатолійовича відповідає спеціальності 061 Журналістика та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, а також пунктам 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44.

Загальний обсяг дисертації становить 244 сторінки, із них основного тексту – 194 сторінки (решта – анотації, список публікацій, список використаних джерел та додаток). Робота містить 16 таблиць і 12 рисунків. Список використаних джерел налічує 201 найменування, з них 40 – іноземними мовами. Оформлення дисертації відповідає чинним вимогам.

Проаналізувавши дисертаційне дослідження та наукові публікації, засвідчую, що фактів порушень академічної доброчесності, зокрема академічного плагіату, самоплагіату, фальсифікації результатів, не виявлено. Автор дотримався вимог академічної доброчесності, подаючи покликання на джерела при використанні ідей, тверджень та результатів інших авторів. Заслуговує на схвалення відкритість дисертанта щодо застосування інструментів штучного інтелекту, які, за його зазначенням, використовувалися виключно як допоміжний засіб технічного структурування та редакційного уточнення формулювань, тоді як усі інтерпретації, аналітичні узагальнення та наукові висновки виконані автором самостійно.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Відзначаючи загальну логічність, послідовність структури дослідження, його практичну цінність і здобутки дисертанта, усе ж виокремлюю положення, які є дискусійними та потребують додаткових пояснень, зокрема:

1) Об'єктом дослідження автор визначає «журналістську етику в умовах дії воєнного стану», а предметом – «механізми дотримання/порушення вимог професійної журналістської етики в Україні під час роботи з людьми, які постраждали внаслідок війни та/або стали свідками чи жертвами воєнних злочинів». Об'єкт сформульовано надто широко: журналістська етика в умовах воєнного стану охоплює значно більше питань, аніж власне робота з тими, хто постраждав від воєнних злочинів, на якій зосереджено дослідження. Доцільно було б конкретизувати об'єкт, увиразнивши його співвіднесеність із заявленою темою та предметом.

2) Емпіричну базу контент-аналізу становлять 17 оригінальних матеріалів (кейсів) українських медіа. Попри ґрунтовність якісного аналізу окремих кейсів, така кількість видається відносно обмеженою, щоб зробити узагальнення про системні порушення у практиці українських медіа. Варто було б пояснити за якими критеріями та принципами автор добирав саме ці кейси і конкретні видання, а також обґрунтувати співвідношення загальнонаціональних і регіональних медіа у вибірці.

3) Для інтерпретації результатів експертного опитування частково застосовано інструменти штучного інтелекту, зокрема мовну модель ChatGPT. Хоча автор коректно окреслює допоміжну роль цих інструментів, доцільно було б зазначити, які саме етапи опрацювання даних здійснювалися за їх участю та як забезпечувалася верифікація й відтворюваність результатів. Це питання набуває методологічної ваги з огляду на новизну використання таких інструментів в академічних дослідженнях.

4) Автор обґрунтовує необхідність розширення чинного Кодексу етики українського журналіста положеннями щодо психологічної чутливості,

травмочутливої комунікації та безпекових аспектів. Було б доречніше запропоновані доповнення сформулювати як конкретні редакції відповідних статей чи пунктів Кодексу.

5) Запропонована «Модель ухвалення етичного рішення» та семиетапний алгоритм проведення інтерв'ю становлять вагомий практичний результат. Водночас виникає запитання щодо їх апробації: чи перевірялися ці інструменти в реальній редакційній практиці, чи проходили експертну оцінку самих журналістів-практиків? Емпірична перевірка дієвості моделі суттєво посилила б її прикладну переконливість.

б) Дисертант ґрунтовно аналізує міжнародний досвід «trauma-informed journalism», етики турботи та мінімізації шкоди. Доречно було б чіткіше окреслити, які саме елементи редакційних кодексів інших країн можуть бути безпосередньо адаптовані до українського контексту, а які – потребують суттєвого переосмислення з огляду на безпрецедентний характер повномасштабної війни, на що автор слушно вказує, проте без достатньої конкретизації.

Водночас висловлені побажання не применшують загальної високої оцінки наукового доробку, а спрямовані на подальше дослідження порушеної проблеми і суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації В. А. Улибіна.

Загальний висновок

Подана до захисту дисертація Улибіна Віталія Анатолійовича «Формування та застосування норм професійної етики журналіста у роботі з жертвами воєнних злочинів» є завершеним, цілісним, актуальним науковим дослідженням, що містить наукову новизну, характеризується глибиною теоретичного аналізу та демонструє вагоме практичне значення отриманих результатів.

Автор обґрунтовує результати дослідження та аргументує висновки й рекомендації, отримані на основі ґрунтовного теоретичного аналізу, контент-аналізу медіаматеріалів та експертного опитування журналістів. Важливе і вартісне для науки дослідження виконане на належному методологічному рівні.

Дисертація відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор – **Улибін Віталій Анатолійович** – заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії з галузі знань 06 «Журналістика» за спеціальністю 061 «Журналістика».

Офіційний опонент,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

доцент, завідувач кафедри радіомовлення і телебачення

Львівського національного університету

ім. Івана Франка

Парасковія Дворянин

Віталію Улибину
з повагою

Професор з колегіальною
та повагою МЧ
О. Гвез

